

Кучерук О. А., Башманівська Л. А. Розвиток духовно-творчого потенціалу майбутнього вчителя української мови і літератури в процесі лінгводидактичної підготовки // Проблеми освіти : зб. наук. праць. ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». – Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. – Вип. 92. – С. 35-39.

УДК 808.5 (075.8)

О. А. Кучерук,

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри світової літератури та

методик викладання філологічних дисциплін

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

okucheruk1@ukr.net

ORCID 0000-0002-7040-986X

Л. А. Башманівська,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри світової літератури та

методик викладання філологічних дисциплін

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

lyubov_andreevna11@ukr.net

ORCID: 0000-0001-7152-3691

Розвиток духовно-творчого потенціалу майбутнього вчителя української мови і літератури в процесі лінгводидактичної підготовки

У статті представлено результати дослідження проблеми духовного і творчого розвитку студентів української філології в контексті лінгводидактичної підготовки. На основі аналізу праць науковців і синтезу навчально-методичних ідей досліджено психолого-педагогічні та лінгводидактичні умови розвитку духовно-творчого потенціалу студентів.

За допомогою анкетування студентів-філологів з'ясовано стан роботи з розвитку їхніх духовно-творчих ресурсів. Окреслено ефективні види навчальної роботи, організованої на засадах духовності і творчості студентів-філологів у процесі лінгводидактичної підготовки.

Ключові слова: *духовний розвиток, креативність, творча діяльність, професійна освіта, лінгводидактична компетентність.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Освітні процеси, пов'язані з ідеями Концепції "Нова українська школа", повною мірою може реалізувати той вчитель, який спроможний системно й креативно мислити на засадах моралі і духовності. Саме духовність і творчий потенціал становлять підґрунтя особистісного і професійного розвитку педагога. Згідно із Законом України "Про вищу освіту"(ст. 26) з-поміж основних завдань закладу вищої освіти є забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу, формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, уміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах тощо [1: 3].

У контексті професійної освіти вчителя-словесника актуальним постає питання формування його лінгводидактичної компетентності як інтегративного особистісного утворення, яке становить динамічну сукупність знань з української мови і методики її навчання, відповідних умінь і навичок, ставлень, способів мислення, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, що визначають здатність особи здійснювати навчання української мови в типових і нетрадиційних ситуаціях. Тому компетентісно спрямована лінгводидактична підготовка студентів української філології є неможливою без урахування й збагачення їхнього

духовно-творчого потенціалу та загалом холістичного (цілісного) розвитку майбутнього вчителя української мови і літератури як фахівця й особистості.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми.

Проблемі розвитку духовного і творчого потенціалу майбутнього вчителя приділено увагу в працях вітчизняних і зарубіжних педагогів, психологів (О. Антонова, О. Березюк, І. Бех, О. Дубасенюк, І. Зязюн, В. Моляко, Н. Сидоренко, Д. Чернілевський та ін.), зокрема описано загальні положення, які становлять теоретичне підґрунтя для розв'язання проблеми духовного і творчого розвитку фахівця освітньої сфери. Окремі аспекти лінгводидактичної підготовки студентів-філологів на засадах духовності й творчості розглянуто в роботах З. Бакум, В. Загородної, С. Карамана, Л. Мамчур, А. Нікітіної, Н. Остапенко, М. Пентилюк, Л. Шевцової та інших. Зокрема, Н. Дейниченко та О. Семенов зазначають, що вагоме місце у структурі вимог до майбутнього вчителя української мови і літератури займають творчі здібності, з-поміж компонентів яких виступають психологічна готовність до творчої праці, високий рівень індивідуального розвитку, критичність і самокритичність мислення, здібність генерувати нестандартні ідеї, приймати оригінальні рішення, наполегливість у досягненні мети. Для розвитку здібностей, педагогічної обдарованості значну роль відіграє макросередовище, у якому виховується майбутній учитель-словесник: визначення цінності особистості студента, дотримання в навчально-виховному процесі гуманного, демократичного стилю спілкування, співробітництво та співтворчість педагога і студента, упровадження в освітню практику передового педагогічного досвіду, використання інноваційного навчально-методичного забезпечення, проблемного, інтерактивного навчання [2: 15-16].

Аналіз публікацій науковців свідчить про інтерес до окресленої проблеми, однак їхні напрацювання є недостатніми, оскільки, за нашими спостереженнями, у шкільній практиці українськомовної освіти переважає кількість педагогів з репродуктивним мисленням, а вчителів, здатних нести й

відкривати учням не лише істину, а й красу, духовність, творчо підходити до професійної діяльності, небагато, часто уроки української мови не наповнені почуттями, переживаннями, а тому асоціюються в учнів із сірою барвою. Тому актуальним залишається подальше студіювання проблеми духовно-творчого становлення студентів-філологів.

Мета статті – розкрити теоретико-практичні аспекти розвитку духовно-творчого потенціалу майбутніх учителів української мови і літератури в процесі лінгводидактичної підготовки. Завдання цієї роботи: визначити психолого-педагогічні умови розвитку духовної особистості вчителя-словесника творчого типу в закладах вищої освіти; окреслити відповідні види роботи, ефективні для використання в процесі опанування студентами дисциплін лінгводидактичного спрямування.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Теоретико-методологічне оновлення освіти студентів детерміноване новим розумінням людини. Як стверджує С. Кримський, людина вже не вичерпується визначенням *homo sapiens*, бо воно абсолютизує ознаку володіння розумом. А це не тільки обмежує людяність самою лише характеристикою інтелектуально розвиненої особи, а й затьмарює необхідність поєднання у визначенні людини розумного та морального як альтернативи машинному інтелекту. Людина є насамперед істотою, що має внутрішній світ, духовність, свою долю та зверненість до вищих цінностей. Вузловим пунктом у формуванні духовності ХХІ століття стала вимога переходу від гуманізму як ідеології людини, що уявила себе Богом, до персоналізму як утвердження самоцінності особистості людини, а не абстрактних ідей. Філософ акцентує на тому, що людина – істота вертикальна, її життя вимірюється не в довжину, а у височінь ціннісного сходження. Відповідно актуалізується принцип розуміння життя як зростаючої кульмінації творчих подій, коли смерть особистості становить не кінець, а вінець звершень, альтернативних небуттю [3]. Отже, за сучасним

осмисленням природи людини, визначальною ознакою її є не стільки розум, як поєднання розумного, духовного і творчого модусів.

М. Папуча наголошує, що "психологія давно і легко визнала дві складові (одночасно – детермінанти) людської психіки – біологічне і соціальне, – і з таким небажанням і острахом доторкається до духовного, яке, як писав ще М. Шелер (та й не лише він один) і є дійсним, суто людським підґрунтям унікальної драми особистості, яка кожного разу розгортається в цьому світі. Чи не тому, що перші два фактори є більш поверховими й очевидними? Те, що ми називаємо тут духовним, дійсно не виявити нашими сучасними методами, побудованими на стимул реактивній парадигмі. Водночас, духовне має абсолютно чіткі, беззаперечні прояви – креативність, переживання краси, любов, інтуїція, фантазія, дружба, віра, цінність, смисл... Але якщо навіть все це вивчати знову-таки окремо від цілісності – інтроспективно, феноменологічно чи якось ще (хоча, звісно, не можна вивчати смисл за допомогою опитувальника) – вийде знову фрагментарність, частковість, поверховість – і коло замкнеться" [4: 413]. Далі психолог пояснює, що суть принципу розвитку "не стільки в тому, що особистість дійсно знаходиться в "оточенні" трьох світів (біологічного, соціального і духовного) і якось з ними взаємодіє, скільки в зміні цих взаємодій, тому що, і це – принципово, в цих змінах дані світи народжуються як світи особистості" [4: 464].

Проблему духовного і творчого розвитку юної особистості з погляду педагогіки глибоко вивчає В.Вербець.Дослідник потрактовує сутність духовно-творчого потенціалу студентської молоді як цілісного та інтегрованого феномена соціокультурних, морально-етичних, художньо-творчих потреб та ціннісних орієнтацій [5].

Студіювання праць психологів, педагогів, філологів, лінгводидактів (О. Дубасенюк, В. Кононенко, Л. Мацько, О. Музики, В. Роменця, О. Семенов, С. Сисоевої, О. Сухомлинської та ін.) дає змогу визначити важливість та особливості професійної підготовки студентів-філологів на засадах соціокультурного і творчого підходів. Використовуючи надбання

вітчизняних науковців, акцентуємо увагу насамперед на таких психолого-педагогічних і лінгводидактичних умовах розвитку духовно-творчого потенціалу майбутніх учителів української мови і літератури в процесі вивчення лінгводидактики:

- збагачення емоційно-ціннісної сфери й духовного світу студентів засобами професійно орієнтованого предмета;

- розвиток образного і критичного мислення, мовної свідомості студента, властивої йому картини світу;

- професійно орієнтоване самонавчання, самовдосконалення і саморозвиток;

- набуття лінгводидактичної компетентності – це активний творчий процес, у якому має домінувати шлях від загального розвитку особистості до становлення фахівця (у зовнішній і внутрішній площині);

- залучення студента до особистісно значущої навчальної діяльності з використанням електронних освітніх ресурсів;

- урахування особистісних цінностей студента й забезпечення множинної мотивації (успіху, пізнання, навчання, комунікації, творчої діяльності) за допомогою традиційних та інноваційних методів навчання;

- створення позитивного середовища для культуро відповідного професійно орієнтованого діалогового спілкування;

- стимулювання творчих інтелектуально-мовленнєвих здібностей студента й самоактуалізація його персональних навчально-когнітивних стилів тощо.

Урахування наведених психолого-педагогічних і лінгводидактичних умов у процесі лінгводидактичної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури дасть змогу реалізувати особистісно орієнтований підхід до навчання, забезпечити розвивально-креативний характер освітньої діяльності майбутніх учителів-словесників, спрямувати педагогічний процес на стимулювання й підтримання множинної мотивації до професійно орієнтованої лінгвометодичної діяльності, розвивати здібність нелінійно й системно мислити на засадах духовності, заохочувати професійну творчість

під час розв'язання навчальних завдань. Студент, який самоактуалізує свій духовно-творчий потенціал під час вивчення лінгводидактики, творить розвивальне мовно-освітнє середовище на засадах культури народу, духовності, подає приклад культуровідповідного педагогічного спілкування.

Для з'ясування стану роботи з розвитку духовно-творчих ресурсів майбутніх учителів української мови і літератури проведено анкетування студентів-філологів 3 курсу (37 осіб) Житомирського державного університету імені Івана Франка. Анкета передбачала дати відповіді на кілька запитань: *1. Які навчальні завдання вам подобається виконувати (читання творів, інформаційно-пошукові, репродуктивні, творчі, дослідницькі)? 2. Як часто ви виконуєте творчі завдання під час вивчення фахових дисциплін (часто, інколи, ніколи)? 3. Які труднощі у вас виникають під час виконання творчих завдань? 4. Чи задоволені ви рівнем власного духовно-творчого розвитку?* Аналіз даних анкет студентів свідчить, що їм переважно подобається виконувати інформаційно-пошукові (100%), репродуктивні (80%) завдання та читання творів (82%); творчі і дослідницькі завдання подобається виконувати відповідно 35 % і 27% анкетованим. За результатами дослідження студенти нечасто виконують творчі завдання під час вивчення фахових дисциплін. Труднощі у виконанні творчих завдань студенти переважно пов'язують із нестачею часу. Виявлено, що 60% реципієнтів не задоволені рівнем власного духовно-творчого розвитку.

З огляду на результати анкетування варто наголосити, що необхідною умовою ефективного розвитку духовно-творчого потенціалу студентів є належний рівень духовної зрілості й методичної творчості викладача, що уможливить створювати розвивальне освітнє середовище на засадах співпраці, співтворчості, емоційного співпереживання, поєднання традиційних і креативних методів навчання з використанням електронних освітніх ресурсів. За послідовної організації розвитку духовно-творчих здібностей студентів у системі лінгводидактичної підготовки творчий процес починається зі сприймання студентом навчального матеріалу (опорного

тексту, лінгводидактичної ситуації, проекту уроку, сценарію виховного заходу мовно-літературного спрямування та ін.) і триває під час його творчої інтерпретації, творчого діалогу з іншими суб'єктами навчального процесу, створення власного тексту (навчально-образного, проекту уроку, сценарію виховного заходу і т. ін.) та виконання дослідної роботи.

Відповідно до викладених теоретичних положень навчальну цінність у процесі опанування студентами дисциплін лінгводидактичного спрямування становлять різні види роботи. Своєрідною школою на шляху у височінь ціннісного сходження студентів під час опанування дисциплін лінгводидактичного спрямування є лінгводидактичний аналіз тексту та інтерпретація лінгводидактичних ситуацій. Услід за А. Нікітіною, *лінгводидактичний аналіз тексту* розуміємо як метод навчання, процес визначення словесником навчальних, розвивальних і виховних функцій тексту, його дидактичного потенціалу; визначення мети й змісту навчання мови на основі тексту, упорядкування процесу роботи з текстом як дидактичним матеріалом, поділ цієї роботи на етапи й операції; прогнозування результатів учнівської репродуктивної та творчої діяльності на основі тексту [6: 269-273]. Суть методу *інтерпретації лінгводидактичних ситуацій* полягає в поясненні дій суб'єктів мовної освіти на основі встановлення мовних, логічних, психолого-педагогічних зв'язків і відношень, з використанням відповідних коментарів, генеруванням лінгвометодичних ідей. Значення цього методу в тому, що студенти вчаться доцільно оперувати професійними знаннями, уміннями, досвідом у практиці розв'язання традиційних і проблемних, нестандартних ситуацій.

Ми виходимо з того, що *механізм розвитку духовно-творчого потенціалу студентів складний, він передбачає сукупність послідовних дій сприймання, інтерпретації, аналізу, копіювання зразків, творче наслідування, наслідувальну творчість, самостійну творчість*. Узагальнення власного педагогічного досвіду дає підстави стверджувати, що важливу роль в активізації духовно-творчих резервів майбутніх учителів-словесників відіграють такі методи

навчання: "розумовий штурм", метод проєктів (творчих, професійно орієнтованих), рольова гра, синектика, "шість шляп мислення" (Едварда де Боно), створення лінгводидактичного портфоліо, есе "Лінгводидактичний портрет учителя української мови і літератури"(вираження власних думок, почуттів, переживань) та ін. Дидактична цінність зазначених методів полягає в тому, що дають змогу формувати й підтримувати позитивну мотивацію студентів, заохочувати їх до лінгвометодичної співпраці на засадах духовності і творчості, зокрема до опри явлення креативно пізнаного, до оригінального вербального відображення змісту мовної освіти, до міжособистісного спілкування. Завдяки цим методам можна забезпечити колективно розподілену духовно-творчу діяльність студентів та індивідуальну самостійну роботу зі створення лінгводидактичних продуктів.

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. Отже, сучасний учитель української мови і літератури має не лише виявляти фундаментальну філологічну підготовку, а й володіти низкою компетентностей, зокрема лінгводидактичною, та насамперед він має сприйматися як патріотично свідомо, духовно багата, творча особистість. Розвиток духовно-творчого потенціалу студентів-філологів у процесі лінгводидактичної підготовки детермінується психолого-педагогічними й лінгводидактичними умовами, які забезпечують якість особистісно-ціннісного сходження і творчої професійної діяльності. Механізм розвитку духовно-творчого потенціалу студентів складний, він передбачає сукупність послідовних дій сприймання, інтерпретації, аналізу, копіювання зразків, творче наслідування, наслідувальну творчість, самостійну творчість. В умовах соціокультурного і творчого підходів до організації лінгводидактичної підготовки студентів розвиток їхніх духовно-творчих здібностей значною мірою залежить від доцільно дібраних методів професійно орієнтованого навчання. Відповідно до сказаного потужні методичні резерви в аспекті духовно-творчого збагачення студентів-філологів мають такі методи, як лінгводидактичний аналіз тексту, аналіз

лінгводидактичних ситуацій, метод проектів, створення лінгводидактичного портфоліо та ін.

Перспективними є дослідження лінгводидактичних умов розвитку духовно-творчих здібностей студентів-філологів засобом рольової гри; вивчення особливостей духовно-творчого розвитку студентів-філологів з використанням електронних освітніх ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Закон України "Про вищу освіту" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.help/law/1556-VII/edition25.07.2018/page3>

Семенов О. М. Методика викладання української мови у вищих навчальних закладах : навч. посіб. / Семенов О. М., Дейниченко Н. П. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2014. – 220 с.

Кримський С. Б. Заклики духовності ХХІ століття: (3 циклу щорічних пам'ятних лекцій імені А. Оленської-Петришин, 2002 р.). – К. : Академія, 2003. – 32 с. [Електронний ресурс] / Кримський С. Б. // С. Б. Кримський. Заклики духовності ХХІ століття. – Режим доступу: https://pidruchniki.com/16631116/psihologiya/krimskiy_zakliki_duhovnosti_xxi_stolittya

Папуча М.В. Внутрішній світ людини та його становлення: [наукова монографія] / М.В. Папуча. – Ніжин: Видавець Лисенко М.М.; 2011. – 656 с.

Вербець Владислав Володимирович. Теоретико-методологічні засади формування духовно-творчого потенціалу студентської молоді : дис... д-ра пед. наук: 13.00.01 / В. В. Вербець. - К., 2005.– 485 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/138739.html>

Нікітіна А. В. Педагогічний дискурс учителя-словесника : монографія. – К. : Ленвіт, 2013. – 338 с.

REFERENCES (TRANSLATED&TRANSLITERATED)

ZakonUkrainy "Provyshchuosvitu" [Elektronnyiresurs]. – Rezhymdostupu: <https://zakon.help/law/1556-VII/edition25.07.2018/page3>

Semenoh O. M. Metodykavykladanniaukrainskoimovy u vyshchykhnavchalnykhzakladakh : navch. posib. / Semenoh O. M., Deinychenko N. P. – Sumy : Vyd-voSumDPUimeni A.S. Makarenka, 2014. – 220 s.

Krymskyi S. B. Zaklykydukhovnosti XXI stolittia: (3 tsyklushchorichnykhpmiatnykhleksiiimeni A. Olenskoi-Petryshyn, 2002 r.). – K. : Akademiia, 2003. – 32 s. [Elektronnyiresurs] / Krymskyi S. B. // S. B. Krymskyi. ZaklykydukhovnostiKhKhIstolittia. – Rezhyndostupu: https://pidruchniki.com/16631116/psihologiya/krimskiy_zakliki_duhovnosti_xxi_stolittya

Papucha M.V. Vnutrishniisvitliudynyntayohostanovlennia: [naukovamonohrafiia] / M.V. Papucha. – Nizhyn: VydavetsLysenko M.M.; 2011. – 656 s.

VerbetsVladyslavVolodymyrovych. Teoretyko-metodolohichni zasadyformuvannia dukhovno-tvorchoho potentsialustudentskoimolodi : dys... d-raped. nauk: 13.00.01 / V. V. Verbets. - K., 2005. – 485 s. [Elektronnyiresurs]. – Rezhyndostupu : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/138739.html>

Nikitina A. V. Pedahohichnyidyskurs uchytelia-slovesnyka : monohrafiia. – K. : Lenvit, 2013. – 338 s.

Кучерук О. А., Башмановская Л. А. Развитие духовно-творческого потенциала будущего учителя украинского языка и литературы в процессе лингводидактической подготовки

В статье представлены результаты исследования проблемы духовного и творческого развития студентов украинской филологии в контексте лингводидактической подготовки. На основе анализа работ учёных и синтеза учебно-методических идей исследованы психолого-педагогические и лингводидактические условия развития духовно-творческого потенциала студентов. С помощью анкетирования студентов-филологов выяснено состояние работы по развитию их духовно-творческих ресурсов. Определены эффективные виды учебной работы, организованной на основе

*духовности и творчества студентов-филологов в процессе
лингводидактической подготовки.*

Ключевые слова: *духовное развитие, креативность, творческая
деятельность, профессиональное образование, лингводидактическая
компетентность.*

***Kucheruk O. A., Bashmanivska L. A. The development of the spiritual and creative
potential of the future teacher of the Ukrainian language and literature in the
process of linguistic and pedagogical training***

The article presents the results of the research on the problem of spiritual and creative development of students of Ukrainian philology in the context of linguistic and pedagogical training. It is emphasized that in accordance with the current educational trends the basis for the personal and professional development of a competent teacher is spirituality and creative potential, therefore, competently directed linguistic and pedagogical preparation of students of Ukrainian philology is impossible without taking into account and enriching their spiritual and creative potential and, in general, the whole development of the future teacher of the Ukrainian language and literature as a specialist and a personality. On the basis of the analysis of the works of scientists and the synthesis of educational and methodical ideas the psychological-pedagogical and linguodidactic conditions of the development of the spiritual and creative potential of students are researched ensuring the quality of personally valuable ascent and creative professional activity. The state of work on the development of their spiritual and creative resources is determined with the help of questioning of students-philologists. The effective types of educational work organized on the basis of spirituality and creativity of students-philologists in the process of linguistic and pedagogical training are outlined through the generalization of own pedagogical experience. It is established that considerable potential for spiritual and creative development of students of philology is the linguodidactic analysis of the text, the interpretation of linguodidactic situations, the method of projects (educational), the

creation of the linguodidactic portfolio, the essay "The linguodidactic portrait of the modern Ukrainian language teacher", since they are useful ways of professionally oriented education, because they provide the personal and professional growth of future teachers-philologists and have a positive impact on the vocational and educational activities of students. It is generalized that the modern teacher of the Ukrainian language and literature should not only demonstrate basic philological knowledge but also possessing a number of competences, in particular, linguistic-pedagogical ones, and first of all he should be perceived as a patriotically conscious, spiritually rich, creative person. The prospects of studying the problem of spiritual and creative development of students-philologists are determined.

Key words: *spiritual development, creativity, creative activity, vocational education, linguistic-pedagogical competence.*